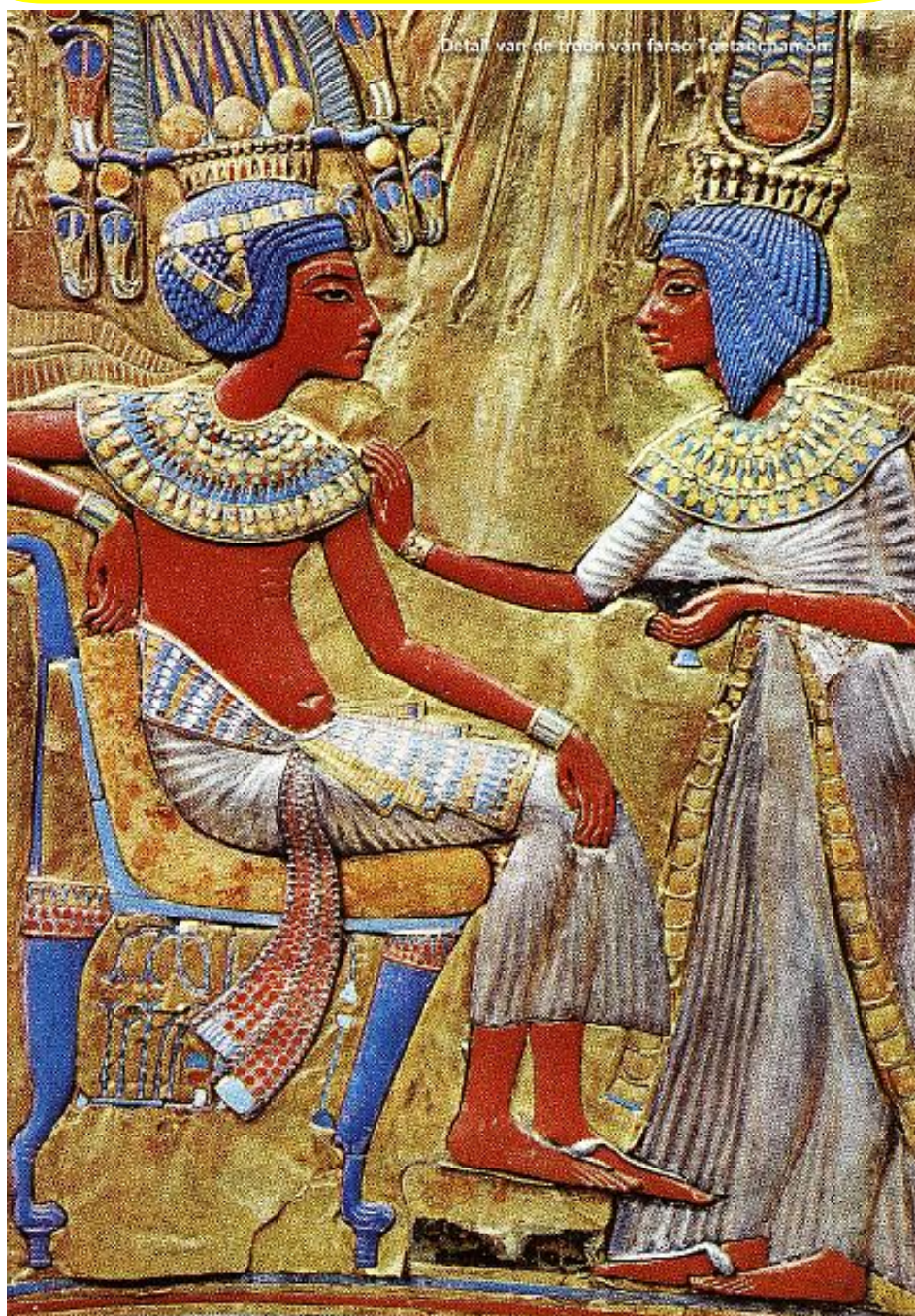

Ontdekboek in 3D

Mummies

© 2008, Elmar B.V., Rijswijk

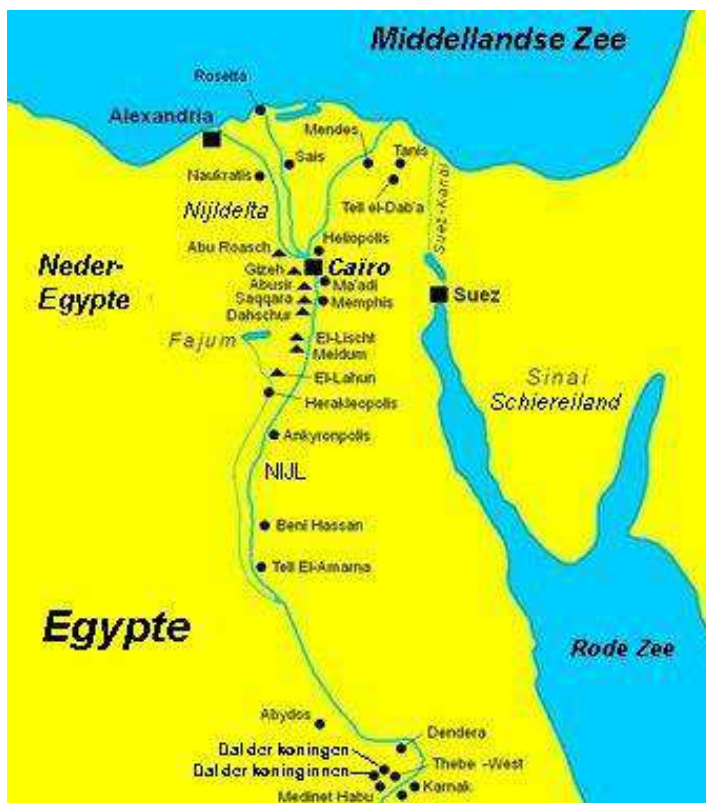
Inhoudsopgave

Land van raadsels	2–5
Kist van een hogepriester	6–11
Een gouden dodenmasker	12–16
Amuletten voor een reis door de onderwereld	17–22
Een mummie van top tot teen inwikkelen	23–28
Het lichaam mummificeren	29–33
De canopische vazen	34–39
Heilige organen	40–44
De begrafenis	45–48

Land van raadsels

Het oude Egypte ontstond toen de heerser Menes verschillende volken, die langs de Nijl in het noorden van Afrika leefden, verenigde. Deze kiem van beschaving, geplant rond 3100 v. Chr., groeide uit tot een van de machtigste en langst bestaande culturen ter wereld.

Wie waren deze zeer succesvolle doordouwers, van de arbeiders die de Grote Piramiden bouwden tot de *farao's*, hun koninklijke heersers die aanbeden werden als goden? Waarom kon het oude Egypte duizenden jaren blijven bestaan, terwijl andere culturen verdwenen zonder een spoor na te laten?

De Egyptenaren stichtten de hoofdstad Memphis. Niet lang daarna werden vlak bij de Grote Piramiden van Gizeh gebouwd. Later verplaatsten heersers uit het zuiden hun hoofdstad naar Thebe, dat in de buurt ligt van de beroemde Vallei der Koningen, waar koninklijke tombes in de steile rotsen zijn uitgehouwen.

Koninkrijken en dynastieën

De geschiedenis van Egypte is verdeeld in periodes die koninkrijken en dynastieën worden genoemd. Een dynastie is de succesvolle overheersing van één enkele familie. Wanneer een nieuwe familie aan de macht kwam, begon er een nieuwe dynastie.

Chufu, een farao in het Oude Rijk, begon rond 1560 v. Chr. Met het bouwen van de Grote Piramiden van Gizeh. Egypte groeide en bloeide tot aan de dood van Cleopatra, de laatste farao, in 30 v. Chr. Hierna werd Egypte geregeerd door de Romeinen.

De Egyptenaren hebben ons meer antwoorden nagelaten dan welke andere oude cultuur ook. Vanwege hun heilige geloof in het eeuwige leven na de dood, maakten zij gebouwen, stenen reliëfs en objecten, waarvan het de bedoeling was dat zij voor eeuwig bleven bestaan. Misschien zijn de beroemdste objecten wel de mummies, de oude Egyptenaren zelf, die begraven liggen in piramiden, graftombes en het woestijnzand van Egypte. Ze geloofden dat mummificatie ervoor zorgde dat het lichaam in een andere wereld weer tot leven kwam. Een lijkkest was een verkleinde versie van de wereld.

De Egyptenaren verbazen ons nog altijd. Sinds het verval van het Egyptische Rijk 2000 jaar geleden, zijn het de doden en hun bezittingen die ons hun verhaal vertellen. Het is alsof je naar een ander land reist, maar alleen de begraafplaatsen bezoekt. Er blijven vele raadsels over.

Kist van een hogepriester

Hoewel gewone Egyptenaren konden betalen om hun lichaam na hun dood te laten mummificeren, kregen de koningen en de rijken de beste materialen, de mooiste kunstwerken en de meeste zorg.

Op massief houten buitenkisten kon je soms aflezen wie erin lag. De kist werd gebouwd om boven mensen uit te steken, zodat ze zich klein en machteloos voelden. Egyptenaren maakten de kisten van plataanhout of van geïmporteerd cederhout. Deze bomen hadden een symbolische betekenis. Ceder had daarbij het voordeel dat het zoet ruikt en insecten weghoudt.

Dood is leven

Een *sarcofaag*, wat in het Grieks ‘vleeseter’ betekent, is een recht-hoekige buitenkist. De Egyptenaren noemden deze een *neb ankh*, ‘heerser over het leven’. Twee woorden voor houten kist waren *wet* (*wetet* betekent ‘baren’) en *suhet*, wat ‘ei’ betekent, een plaats waar het leven begint. De meeste sarcofagen van de rijken waren van marmer. Voor de Egyptenaren betekende de dood duidelijk hetzelfde als leven, een hergeboorte in een andere wereld.

Een kist in een kist

De uitbundig versierde binnenkist paste netjes in de buitenkist. Deze kist-in-een-kist was van Hornedjitef, een belangrijke priester, die verbonden was aan de Tempel van Amon bij Karnak in Thebe. Archeologen hebben dingen over zijn werk, zijn leven en zijn status ontdekt door de tekens en hiërogliefen op de kist te ontcijferen.

Een kist, masker of beeld van een farao is gemakkelijk te herkennen. Kijk of je een valse baard ziet, een dorsvlegel en een herdersstaf in zijn gekrijste handen en een *nemes*, een gestreepte hoofddoek met bovenop een cobra.

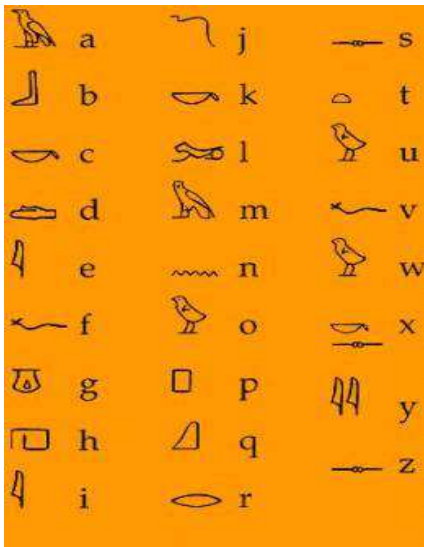

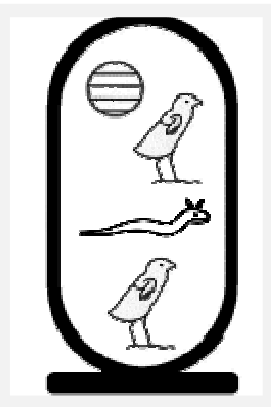
Hiërogliefen

Egyptische hiërogliefen zijn symbolen voor woorden of klanken. Veel hiërogliefen stonden in het Dodenboek, een oud Egyptisch boek met magische spreken.

Koninklijke namen zijn makkelijk te herkennen, omdat ze in een *shenou* staan, een ovaal die tegenwoordig een cartouche genoemd wordt.

hiërogliefenalfabet

Chufu

Ramses

Cleopatra

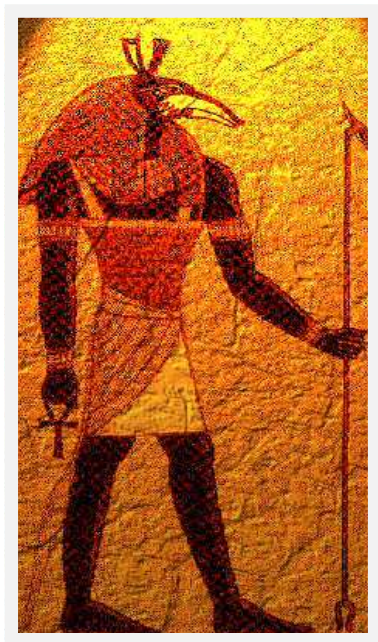

Toetanchamon

Zowel de buitenste als de binnenste lijkkest is antropoïde, in de vorm van een lichaam, om zoveel mogelijk op een mens te lijken. Achter dit gebruik zit een verhaal. Het is een bloederig verhaal, maar het verklaart waarom mummificatie troost bood aan de rouwende familieleden.

De mythe van Isis en Osiris

De kwaadaardige Seth was jaloers op zijn geliefde broer Osiris, dus haalde hij een gemene streek uit. Hij bouwde een kist en zei dat hij hem aan degene die erin paste cadeau zou doen. Osiris sprong in de kist. Het zal je niet verbazen dat hij er perfect in paste. Seth sloot de kist en gooide hem in de rivier. Osiris verdronk.

Seth, god van de chaos

Isis, de moedergodin, Osiris, god van doden

Isis, de diepbedroefde vrouw (en zus) van Osiris, vond zijn lichaam en bracht het naar huis. Seth werd boos. Hij hakte zijn broers lichaam in stukken en verspreidde ze over heel Egypte. Van afschuw vervuld nam Isis de vorm van een vogel aan en vloog over heel Egypte om alle delen te verzamelen. Alleen was één stuk opgegeten door een vis. Ze paste alle delen weer in elkaar, maar kon Osiris niet tot leven wekken. Anubis, de god van de doden met het hoofd van een jakhals, schoot haar te hulp op bevel van Ra, de zonnegod. Anubis wikkelde Osiris in geoliede repen stof, waardoor er een lichaamsvorm ontstond, de eerste officiële mummie van Egypte.

Anubis, jakhalskop

Isis, zon en hoorns van een koe

Osiris, gemummificeerd lichaam

Het lichaam van Osiris is groen of zwart geverfd. De kleur zwart staat voor de vruchtbare grond van de Nijl. Groen staat voor de planten die daar groeien. Beide kleuren symboliseren hergeboorte en nieuw leven.

Een gouden dodenmasker

Normaal zet je een masker op om je gezicht te verstoppen. Dodenmaskers deden het tegenovergestelde. Het was de bedoeling dat een persoon herkend kon worden in het hiernamaals. Als je naar dit dodenmasker van Hornedjitef kijkt, zou je denken dat de overledene jong en knap was, maar dat moet je niet geloven. Maskers geven een ideale voorstelling van die persoon. Waarom zou je littekens, een lelijk gebit, een scheve neus of rimpels meenemen naar het hiernamaals? De priester onder dit masker was naar Egyptische maatstaven zelfs een oude man toen hij overleed, tussen de 50 en 70 jaar.

Het masker en de mummiehuls werden gemaakt van *kartonnage*, gestuct linnen of papyrus. Net zoals papier-maché is kartonnage makkelijk om het lichaam te draperen als het nat is. Het materiaal werd gestuct en moest dan drogen tot het stijf was. Het gladde, harde oppervlak was goed te beschilderen. Volgens het modieuze en religieuze gebruik kregen mannen een valse gevlochten baard om. De zonnegod Ra zou een lichaam van puur goud hebben. Het gebruik van goud zou helpen in het hiernamaals verenigd te worden met Ra

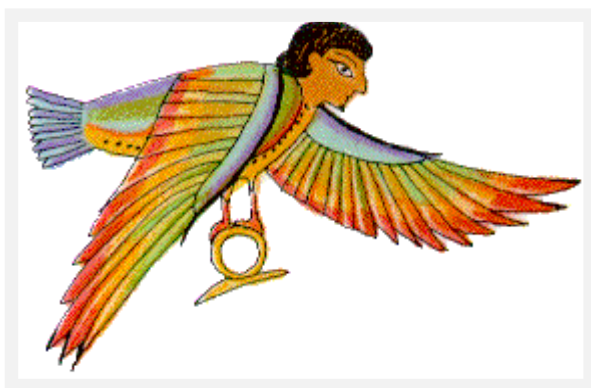

Als zielen elkaar treffen (Ka ontmoet Ba)

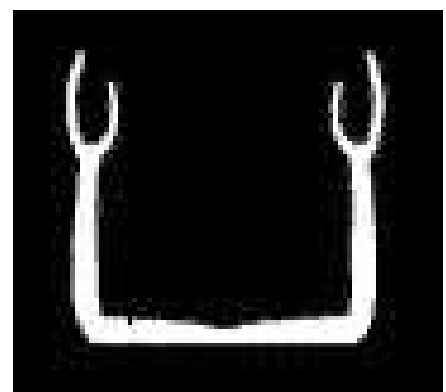
Wie moest volgens het Egyptische geloof de mummie aan zijn masker herkennen? De overledene zijn eigen *ka* en *ba*, de twee belangrijkste zielen.

De *ka*, of 'levensenergie' bestond even lang als het lichaam, dood of levend. 'Je *ka* ontmoeten' betekende overlijden en herboren worden. Een tombe was een 'huis van *ka*' en de *ka* kon komen en gaan wanneer hij wilde. Deze ziel haalde kracht uit voedsel en drinken (of tekeningen daarvan) dat in de graftombe werd achtergelaten.

De *ba*, of 'geest' was de ziel van de persoonlijkheid. Deze ziel woonde niet in de tombe. Oude tekeningen laten zien dat hij in plaats daarvan in de onderwereld rondvliegt in de vorm van een vogel met een mensenhoofd.

Egyptisch symbool voor ba

Egyptische symbool voor ka

Wanneer ka en ba elkaar weer ontmoeten bij het lichaam veranderde het drietal in een *akh*, een derde ziel die het eeuwige leven had. Als de ka of de ba hun mummie niet konden herkennen of vinden, dacht men dat de persoon pas echt dood was, zonder kans op een eeuwig leven. Voor gelovigen was dit een afschuwelijk lot. Een manier om dit te voorkomen

was door veel gelijkenissen in de tombe achter te laten, zoals een goed bewaard gebleven mummie, maskers, portretten en beelden.

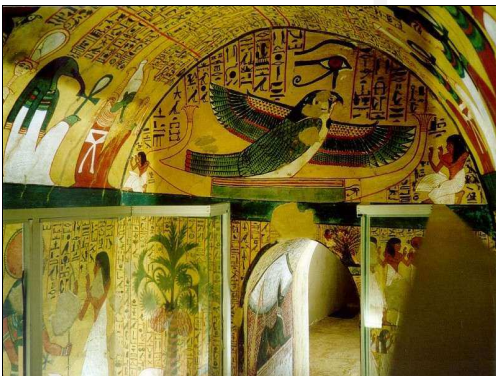
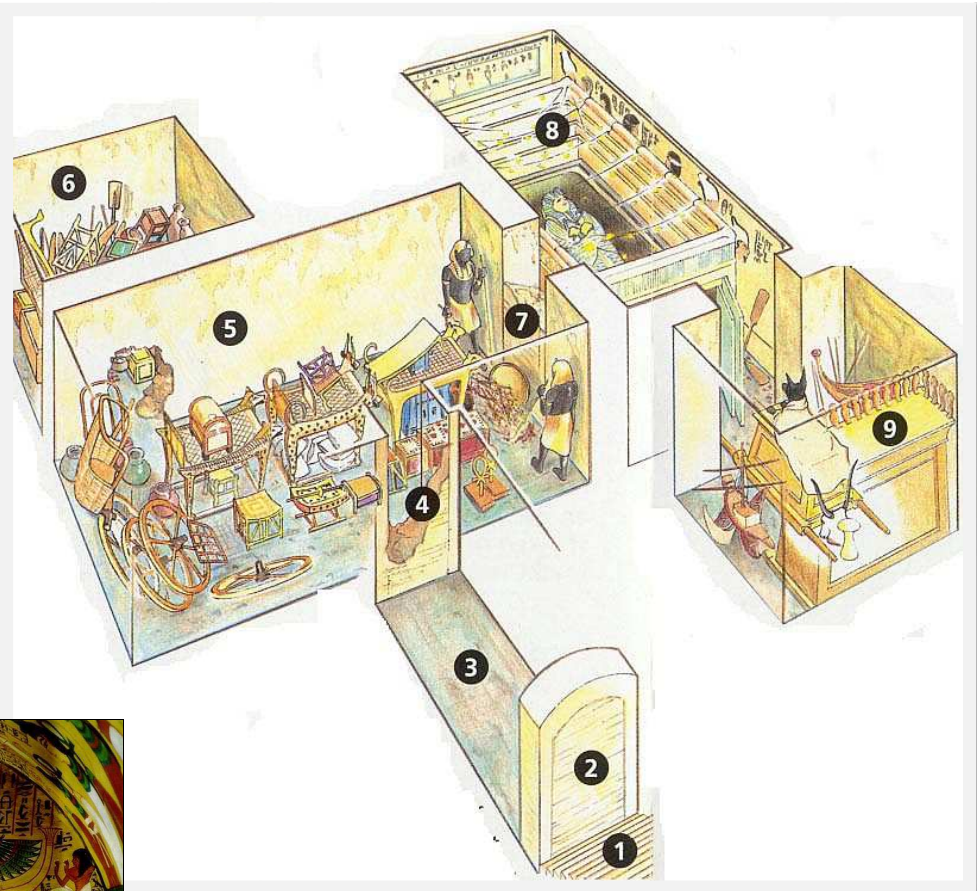
De helft van alle Egyptische baby's overleed in de eerste jaren na hun geboorte. De rest leefde slechts 30 tot 35 jaar. Dit weten we vanwege de leeftijd van de mummies. Rijken en edelen werden meestal ouder.

Ramses II, een koning van het Nieuwe Rijk, heerste 66 jaar lang (1279–1213 v. Chr.) en stierf toen hij in de 90 was!

Het graf van Toetanchamon

In 1922 ontdekte Egyptoloog Howard Carter een koninklijke graftombe in de Vallei der Koningen. Er was er nog nooit een

gevonden die nog niet geplunderd was. Wat voor schatten zouden ze aantreffen?

1. traptreden
2. eerste deur
3. gang van 7 meter
4. verzegelde deur
5. kamer met beelden, bedden, kasten, zetels, vazen
6. tweede deur
7. derde deur
8. grafkamer Toetanchamon
9. schatkamer vol goud

“Toen mijn ogen aan het licht gewend raakten,” schreef Carter later, “kon ik langzaam steeds meer details van de grafkamer ontwaren in de mist. Vreemde dieren, beelden en goud, overal de schittering van goud”.

De graftombe behoorde aan Toetanchamon, een zeer jonge farao die tien jaar regeerde; hij werd koning op zijn achtste of negende en overleed als tiener. We weten weinig van zijn leven, maar hij liet de prachtigste schatten na die ooit gevonden zijn. Alleen al zijn dodenmasker van puur goud is een van de meest spectaculaire vondsten in heel Egypte. Hoewel de periode waarin hij regeerde kort en rustig was, veroorzaakte de ontdekking van zijn graftombe zo'n wereldwijde interesse dat hij ook wel de bekendste, maar minst belangrijkste van alle Egyptische farao's wordt genoemd.

Amuletten voor een reis door de Onderwereld

De reis van een overledene door de Egyptische onderwereld was vol gevaren en uitdagingen. Men zou voorgoed sterven óf het eeuwige leven krijgen. De oude Egyptenaren kregen een 'Reisgids van het Hiernamaals' mee om hen op hun reis te helpen. Deze gids noemen we het Dodenboek.

Het Dodenboek was een op papyrus geschreven tekst met veel avonturen en gekleurde plaatjes. Omdat de oude Egyptenaren de dood als een nieuw begin zagen, gaven zij een iets vrolijker titel aan deze gids: 'Spreuken van het uitgaan bij Dag'. De spreuken bevatte de naam van de overledene en bezweringformules om kevers, krokodillen en nog veel grotere gevaren af te weren. De perkamentrol werd begraven met de 'reiziger'.

*Dodenboek,
papyrusrol*

Amuletten

Een andere manier waarop de Egyptenaren hoopten zich te verzekeren van een veilige reis door de onderwereld was het lichaam veel amuletten mee te geven, die de overledene geluk moesten brengen. Zij geloofden dat amuletten bescherming gaven tegen gevaren tijdens het leven en de dood. Egyptenaren namen deze magische symbolen zeer serieus. Balsemers staken ze tussen de repen stof van de mummie, vooral bij het hoofd, de nek en de borst.

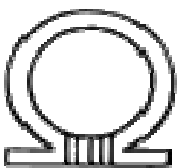
Een gouden halsketting (usekh) werd soms om de nek gehangen tijdens de begrafenis. De mummie van Hornedjitef droeg een goud geschilderde halsketting van kartonnage.

De meest voorkomende Egyptische amulet, de gevleugelde mestkever, staat symbool voor het hart.

De amulet van de valk staat symbool voor de god Horus, de zoon van Isis en Osiris.

De shenamulet staat symbool voor de eeuwigheid. De cirkel beeldt de baan van de zon uit.

Heilige symbolen

De oude Egyptenaren vulden hun leven (en dood) met symbolen en codes. Bijna alle dingen die zij maakten hadden een diepere betekenis, inclusief de kleuren die ze gebruikten:

Groen: nieuw leven, hergeboorte en vruchtbaarheid

Rood: leven en overwinning, maar ook vuur en woede

Blauw: creatie, geluk, de hemel, vruchtbaarheid en water

Geel: goud, oneindigheid en de zon

Zwart: dood en nacht, maar ook vruchtbaarheid en herrijzenis

Wit: zilver, puurheid, eenvoud, heilige kracht

*de Ankh was een
Levenssymbool*

*de Djedpilaar
verwees naar
Osiris, duur-
zaamheid en
stabiliteit*

*De Tyet, de
Isisknoop,
beschermd de
nek van de
Mummie*

*De Neferamulet
was symbool
van geluk*

Egyptenaren geloofden dat de krachten van een amulet voortkwamen uit zijn vorm, materiaal en kleur. Rood verwees naar bloed, zonne-energie en macht. Groene en blauwe stenen en glas stonden symbool voor hergeboorte en herrijzenis.

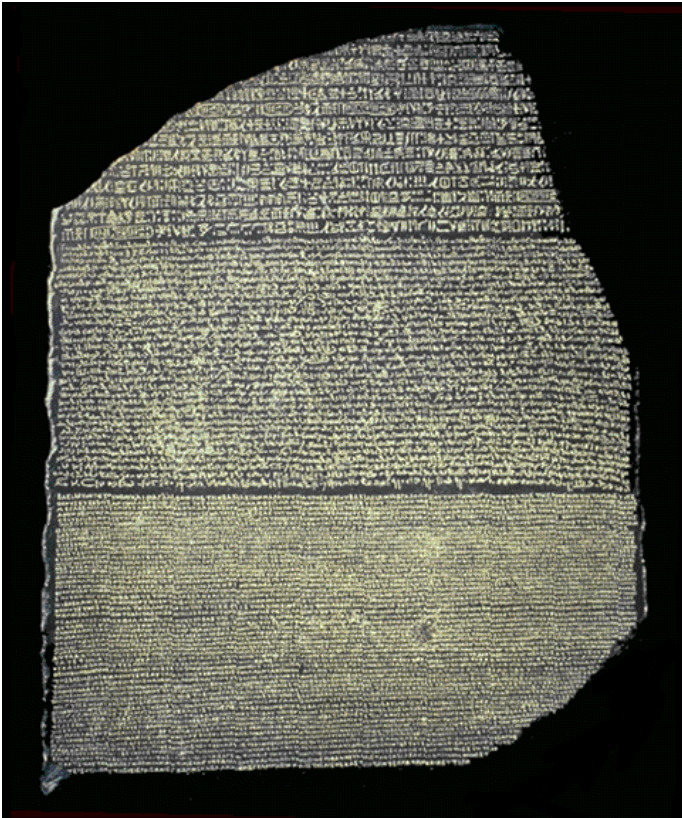
Amuletten gemaakt van hematiet, een mineraal van voornamelijk ijzer, gaven kracht en steun.

Tussen de repen stof van de mummie van Toetanchamon zaten meer dan 140 armbanden, ringen, spelden, juwelen, kettingen, bedels, kralen, knopen, dolken en andere schatten verstopt!

De steen van Rosette

Dit gigantische stuk steen is een bedankbriefje van priesters aan Ptolomeus V (205–180 v. Chr.), waarin bevestigd wordt dat de jonge farao mag heersen. Het is echter niet de boodschap die de steen tot een van de geweldigste ontdekkingen in de geschiedenis van de mensheid maakt. Dat zijn de drie schriftsoorten die erop staan: hiërogliefen, Grieks en Demotisch (een ver-

eenvoudigde vorm van het hiërogliefenschrift.

Voordat een officier in het leger van Napoleon in 1799 de Steen van Rosette vond, kon men 1500 jaar lang geen hiërogliefen lezen. Geleerden ontcijferden de manier om ze te lezen door de naam Ptolemeus in het Grieks te vergelijken met de hiërogliefen. Zij vonden de tekens voor P-T-O-L-M-I-I-S in andere geschriften, waardoor ze meer namen konden herkennen. Zonder de Steen van Rosette zouden alle boodschappen van de Egyptenaren in graftombes, tempels en geschriften alleen maar mooie plaatjes zijn.

Uw naam zal eeuwig bestaan

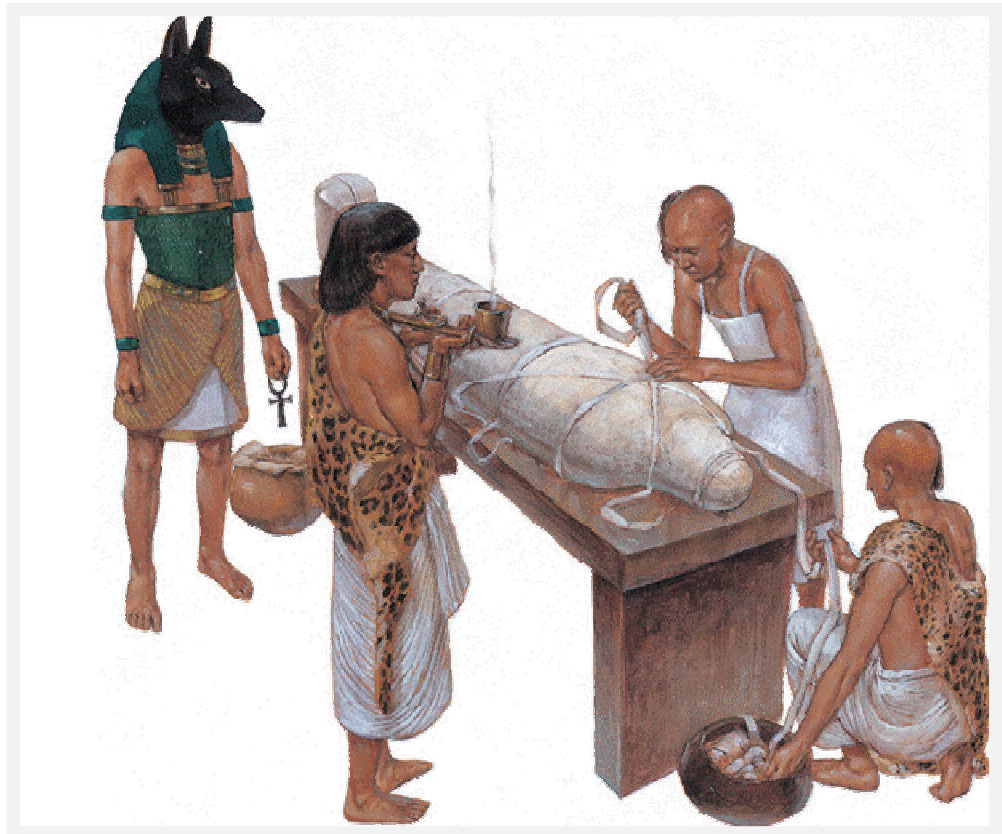
De oude Egyptenaren geloofden dat als iemands naam verge-
ten werd, hij niet verder zou leven. Daarom werd de naam
van de overledene vele malen opgeschreven, op de sarcofaag,
in de tombe en op dingen die werden begraven met de mum-
mie. Sommige mummies werden begraven met een ketting
met hun naam erop, ongeveer zoals een hondenpenning.

*Cartouche van farao
Ptolemeus*

Een mummie van top tot teen Inwikkelen

Het doel van iedere oude Egyptenaar was te leven en te sterven in Egypte, waarvan zij dachten dat het het centrum van het heelal was en de meest perfect plek op aarde. Om voor eeuwig te kunnen leven moest het lichaam ingepakt worden. Balsemers waren (en zijn nog steeds) de mensen die de doden prepareren. Zij wikkelden elke teen in, elke vinger, elke arm, elk been en daarna het hoofd en het bovenlichaam. Daarna omzwachtelden zij het hele lichaam meerdere malen en plaatsten zij amuletten op belangrijke plekken. Alleen al het omzwachtelen kostte 15 dagen.

Balsemers werden goed betaald voor hun kennis en vaardigheden. Tijdens het mummificeren schoren balsempriesters hun hele lichaam en wasten ze zich vaak.

Balsemers smeerden de zwachtels in met hars, een plakkerige olie die diende als lijm en als een vernis om vocht af te weren. Het woord mummie komt van een andere stof die zij gebruikten: mumiya, het Arabische woord voor 'bitumen' (teer of asfalt). Door deze stof zijn mummies zwart van kleur.

Een modelmummie

In het Oude Rijk werden de zwachtels van enkele koninklijke mummies zo aangebracht dat zij een gedetailleerd beeld van de overledene gaven. Later verving men deze techniek door een makkelijkere methode, waarbij repen stof om het lichaam gewikkeld werden.

Beroemde vondst: een geheime voorraad mummies

Omstreeks 1000 v. Chr. redden priesters tientallen koninklijke mummies uit geplunderde graftombes en verstopten ze in de buurt van de tempel Deir-el-Bahri in de Vallei der Koningen. Deze geheime voorraad bleef bijna 3000 jaar verborgen, totdat halverwege de 10de eeuw een geit door een gat in de tombe viel. De eigenaar van de geit vond de voorraad, vertelde het aan niemand en verdiende een fortuin met het verkopen van goud en antieke kunstvoorwerpen. In 1881 werden de handelaren gedwongen de herkomst van hun ongewone waar prijs te geven. Archeologen identificeerden tientallen mummies van farao's in de geheime graftombe, waaronder grote farao's als:

Ramses II,

Ahmose I

Amenhotep I

Door het lichaam in te pakken beschermde men niet alleen het lichaam van de mummie, maar ook de geest. Tijdens het balsemen herhaalde een priester voortdurend spreuken en stak hij amuletten tussen de zwachtels. Zo maakte hij een beschermende huls voor de mummie.

Beroemde vondst: Handboek voor balsemers.

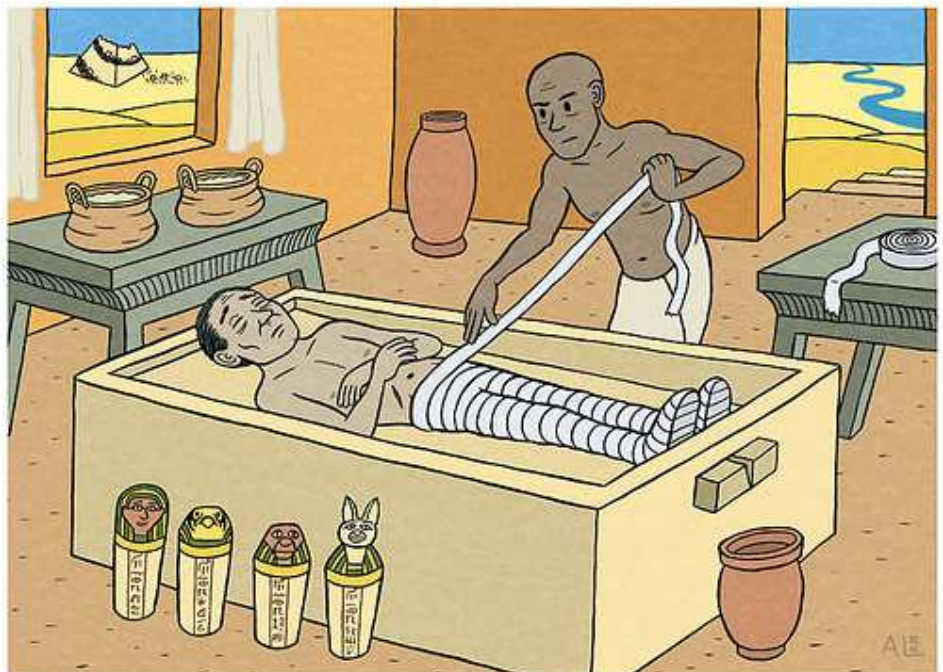

Balsemers gaven hun kennis 3000 jaar lang door, een knappe prestatie. In 1860 werden twee handboeken uit 9 v. Chr. Gevonden in een tombe in de buurt van de Vallei der Koningen. Ze waren geschreven in twee soorten Egyptisch handschrift. De Rhind-papyrus (genoemd naar de ontdekker) vertelt ons dat

het doel van elke balsemer is dat de ‘goden van de openingen’ (ogen, oren, neusgaten en mond) de ‘best voorbereide geesten’ bewonderen. De geschriften verklappen niet alle vakgeheimen, maar geven wel veel tips: kook 206 potten vet om een basis voor lichaamsolie te maken. Gebruik voor het omzwachtelen alleen de beste stof, het linnen uit Saïs, wat ‘de stof van goden en godinnen’ is.

Sommige geleerden geloven dat de 70 dagen durende periode van het balsemen gebaseerd was op de cyclus van het verdwijnen en verschijnen van de ster Sirius. Sirius werd verbonden met de god Osiris, die ook 70 dagen verdween voor hij verrees.

Zwachtels werden in een spiraal om de armen en benen gewonden en daarna om het bovenlichaam.

Een grote hartscarabee werd op de borst geplaatst om het hart te beschermen en om als vervanging te dienen als het echte hart van de mummie beschadigd werd.

Naast de amuletten werd het persoonlijke Dodenboek van de mummie ook altijd in de kist achtergelaten. Het 20 meter lange Dodenboek van Hornedjitef (een papyrusrol) is te zien in het Louvre in Parijs.

Als het lichaam goed was ingepakt en werd beschermd door tientallen amuletten, was het bijna klaar voor de begrafenis.

Archeologen maken röntgenfoto's van mummies om hun botten te onderzoeken zonder ze uit te pakken. De foto's tonen vaak proppen linnen of hars op de plaats van de hersenen. Ook amuletten, ringen en andere sieraden zijn op de röntgenfoto's goed zichtbaar. De botten geven informatie over de gezondheid van de persoon, de lengte, de leeftijd en het geslacht. Jicht, ondervoeding en botten die ooit gebroken zijn geweest geven ons aanwijzingen over de levenswijze van de persoon.

Het lichaam mummificeren

“U zult niet geplaagd worden door wormen, u zult niet opzwellen, u zult niet stinken, u zult niet rotten....”

Het Dodenboek, uit Spreuk 154, voor het vers houden van het lichaam.

Een mummie is een lichaam dat niet ontbindt tot alleen het skelet overblijft. Lichamen ontbinden door bacteriën en andere organismen. Een mummie maak je dus door deze microscopische beestjes te vernietigen. Egyptenaren kenden veel trucjes om mummies te maken, maar in een woestijnklimaat was de belangrijkste methode toch het drogen.

Zelfs in een heet, droog klimaat was het verwijderen van al het vocht uit het lichaam een moeizaam proces. Het balsemen vond plaats in meerdere tenten in de openlucht.

Eerst wasten de balsemers het lichaam in een tent die ze *iboe*

noemden, de ‘reinigingsplaats’. Daarna droegen zij het lichaam naar de *per nefer*, ‘het huis van de schoonheid’.

Nadat de hersenen en ingewanden waren verwijderd met een tang, werd het holle lichaam nog een keer van binnen en van buiten gewassen en geparfumeerd met oliën zoals olibanum en mirre.

Op de 15de dag na het overlijden pakten balsemers het lichaam en de aparte ingewanden in in honderden kilo's *netjeri*, ofwel natron. Dit natuurlijke zout neemt vocht op en breekt vetten af. Na 40 dagen verwijderden de balsemers het natron en bleef er een skelet met hard, vetvrij vlees over. De droge, gerimpelde huid werd ingewreven en gemasseerd met geurige oliën. De mummie moest er zoveel mogelijk uitzien als de persoon tijdens zijn leven. Omdat er geen vetten en

vocht meer in het gezicht zaten, moesten de balsemers gedroogd vlees onder de huid duwen voor een voller gezicht. Het lichaam werd versierd met geschilderde ogen, gouden vingerhoedjes, een pruik, make-up, kleren en sieraden. Mannen werden soms rood geschilderd, vrouwen geel.

Mummies onder elkaar

De balsempriesters werden in verband gebracht met Anubis, de god van de dood met de jakhalskop. Sommige priesters droegen als zij hun rituelen uitvoerden Anubismaskers, met kijkgaten onder de neus van de jakhals, zodat zij op de god leken.

Archeologen hebben vier soorten dierenmummies geïdentificeerd: huisdieren, heilige dieren, dieren die als voedsel voor de mummie waren bedoeld en dieren die waarschijnlijk tijdens een rituele offerplechtigheid zijn gedood. Geliefde huisdieren kregen vaak rijkversierde tombes, sarcofagen, mooie linnen zwachtels en wierook. Naast honden en katten zijn er ook gemummificeerde gazelles, apen en paarden naast hun eigenaren gevonden. Huisdieren en heilige dieren mochten een natuurlijke dood sterven, zelfs als hun eigenaar al overleden was. De twee andere soorten dieren hadden dit geluk niet.

Katten waren heilig in het oude Egypte. Op begraafplaatsen zijn duizenden gebalsemde, omzwachtelde kattenmummies ontdekt.

Niet alle mummies zijn...

Egyptisch: mummies komen in alle werelddelen voor, zelfs op Antarctica.

Levensecht: de meeste mummies zien er dood uit, en lelijk!

Door mensen gemaakt: mummies ontstaan ook op natuurlijke wijze in moerassen en op droge of bevroren plekken. De stilstaande wateren van veenmoerassen, met een hoge zuurgraad en weinig zuurstof, veranderen de huid in leer en doden bacteriën.

De Man van Tollund, een 2400 jaar oude mummie uit een veenmoeras in Denemarken, lijkt meer op een levend mens dan de Egyptische mummies.

Eeuwenoud: mummies worden vandaag de dag nog steeds gemaakt, door de natuur en de mens.

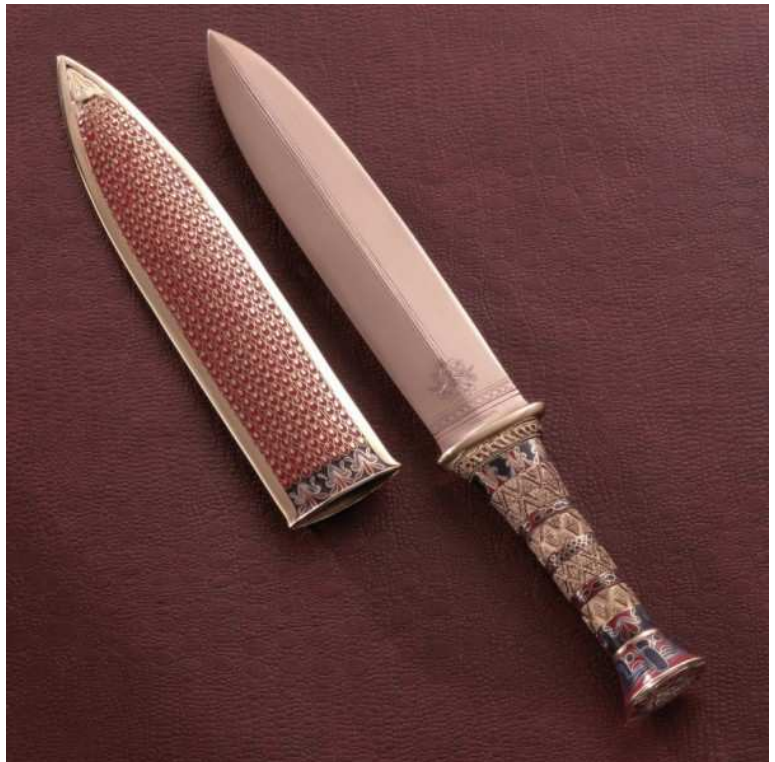
Menselijk: door de eeuwen heen hebben verschillende Egyptische stammen honden, katten, vogels, vissen, krokodillen, vee, schapen, mestkevers, slangen, krokodilleneieren, bavianen, olifanten en leeuwen gemummificeerd.

De canopische vazen

Organen bederven snel, omdat zij vochtig zijn en van nature vol bacteriën. Wanneer het lichaam sterft kunnen de bacteriën de cellen aanvallen, omdat zij niet meer worden tegengehouden door het immuunsysteem.

Egyptenaren verwijderden zo snel mogelijk na de dood de snel ontbindende ingewanden, maar dat deden ze niet erg graag. Het opensnijden van het lichaam werd gezien als een noodzakelijk kwaad. Deze taak werd uitgevoerd door de ‘snijder’, die een kleine snee maakte in de onderbuik en de ingewanden uit het lichaam trok.

Volgens een oude bron vluchtte de snijder uit de tent zodra hij de snee had gemaakt. Daarna achtervolgden de andere balsemers en voorbijgangers hem en gooiden stenen naar hem omdat hij het lichaam had geschonden.

De ontbinding stoppen

Oude Egyptenaren kenden vele technieken om bacteriën te doden, ook al wisten ze niet precies wat ze aan het doen waren (bacteriën werden pas in 1674 ontdekt)

Drogen: de eerste Egyptische mummies droogden op natuurlijke wijze in woestijnzand.

Zouten: zout onttrekt vocht. Egyptenaren gebruikten natron om het uitdrogen te versnellen.

Conserveringsmiddelen: Egyptenaren gebruikten honing als een natuurlijk conserveringsmiddel voor voedsel én lichamen. Het lichaam van Alexander de Grote (356–323 v. Chr.) werd in honing bewaard.

Chemicaliën: Alcohol doodt bacteriën. Sommige balsemiers wisten lichamen met wijn.

De vier zonen van Horus

Mensen geloofden dat een mummie zijn organen nodig had in het hiernamaals. Daarom werden ten tijde van het Nieuwe Rijk de organen in vier canopische vazen gestopt. De vazen werden in een versierde kist gedaan en begraven in de tombe. Het ontwerp en materialen van de vazen verschilden sterk: kalksteen, klei, hout, metaal, albast en andere materialen werden gebruikt. Wat zij allemaal gemeen hebben zijn de vier zonen van Horus (of in sommige delen van Egypte Osiris). De vazen hebben dierenkoppen die de vier zonen voorstellen. Hun spreken zijn in hiërogliefen op de vazen gegraveerd. Elke zoon beschermde bepaalde lichaamsdelen:

Kehbehsenoeff, de valk, beschermt de ingewanden

Doeamoetef, de jakhals, bewaakt de maag

Hapy, de baviaan, bewaakt de longen

Amset, de mens, beschermt de lever en de galblaas

Het oog van Horus

De amulet met het Oog van Horus, ofwel de *wedjat*, bedekte de snee in de onderbuik. Volgens de legende verloor Horus zijn oog in een gevecht tegen het kwaad en won hij het terug. De *wedjat* staat symbool voor genezing en gezondheid.

De Sem-Priester bezocht symbolisch de overledene in de onderwereld. Daar kreeg hij krachten waarmee hij het mondopeningsritueel bij de mummie kon uitvoeren.

Tijdens de 70—dagen dat de mummie gemaakt werd zei een priester spreuken op om de dode en de balsemers te beschermen. De priesters droegen een korte linnen rok en als zij belangrijk waren, zoals Hornedjitef, een lui-paardvel. Ze droegen nooit wol, omdat men dat ‘onrein’ vond. In de loop der eeuwen veranderden de verschillende stijlen en methoden.

Eeuwig is voor altijd

Maar is dat wel waar?

Zodra de eerste Egyptenaren werden begraven met goud, juwelen en andere schatten kwamen de dieven.

Alle piramiden en de meeste tombes in tempels werden geplunderd. Dieven trokken

zelfs de zwachtels van de mummie kapot, op zoek naar amuletten en sieraden. Wie gepakt werd kreeg een zware straf. Dieven werden ter dood gebracht op verschillende onprettige manieren, zoals levend begraven worden.

Oude genezers

Door hun buitengewone belangstelling voor anatomie wisten de Egyptenaren meer over medicijnen, ziektes en het behandelen van verwondingen dan veel andere volken in die tijd.

Zij wisten bijvoorbeeld hoe je de conditie van het hart en de gezondheid van de patiënt moest meten door de hartslag op het verschillende plekken op het lichaam op te nemen.

Dokters en verpleegsters doen nog altijd hetzelfde.

Oude Egyptische handboeken beschrijven geneeswijzen voor kwaaltjes, ziekten, geestelijke stoornissen en andere aandoeningen. Magische spreuken werden gecombineerd met medische kennis. Kaalheid genees je met 'het vet van een leeuw, van een nijlpaard, van een krokodil, van een kater, van een slang en van een steenbok', dat je moet op het hoofd moest aanbrengen.

Mummies als medicijn

Hoewel veel Egyptische graftombes werden geplunderd uit hebzucht, gebeurde het ook omdat men (ten onrechte) geloofde dat mummies helende krachten hadden. Nadat een

wetenschapper in de 12de eeuw had geschreven dat *mum* gemengd met water ziektes genas, werd het gebruik van 'mumia' in medicijnen heel gewoon. Tombes werden geplunderd en duizenden mummies werden tot stof vermalen door mensen die geneesmiddelen zochten tegen botbreuken, hersenschuddingen, hoogtevrees en vele andere kwalen.

Heilige organen

“O mijn hart dat ik kreeg van mijn moeder, o mijn hart dat ik op aarde had, keer je niet tegen mij als getuige”.

Het Dodenboek, uit Spreuk 30.

De oude Egyptenaren geloofden dat het hart het centrum was van al het denken en voelen en dat alle vloeistoffen (niet alleen het bloed) door het hart het lichaam rondgepompt werden. Daarom werd het hart van een mummie bewaard en

in het lichaam teruggestopt voor men het inwikkelde.

Een hart- of scarabeevormige amulet van steen diende als vervanging in het geval dat er iets gebeurde met het echte hart van de mummie.

Het Egyptische woord voor scarabee is *khepera*, wat tegelijkertijd ‘bestaan’ betekent. Het dier werd verbonden met de god van de ondergaande zon, Khepri, die zichzelf uit het niets creëerde. Wij noemen deze insecten mestkevers. Ze leggen hun eitjes in de uitwerpselen van dieren en rollen de mest in een balletje. Egyptenaren vereerden scarabeeën omdat het leek alsof zij uit het niets leven konden creëren. De mestbal symboliseerde de zon.

Voor het maken van een mummie waren meerdere priesters nodig. Iedereen had een speciale taak. De schrijver tekende een lijn op het lichaam. De snijder sneed langs de lijn en verwijderde de organen. De pekelaar conserveerde de organen. Al die tijd droeg de voorlezer heilige teksten voor.

Door mummificatie kwamen de Egyptenaren veel te weten over de menselijke anatomie. Hun kennis was echter niet perfect. Zij bewaarden de hersenen niet, zij vernietigden ze zelfs.

Balsemers gebruikten een ijzeren haak om de hersenen fijn te prakken en vervolgens door een neusgat uit het hoofd te trekken. Zij hadden niet eens het geluk om in een canopische vaas bewaard te worden. Nadat de hersenen waren weggegooid, deed men hars in een speciale trechter en goot het door de neusgaten in de hoofdholte. Op deze manier zakte de schedel niet in.

De oude Egyptenaren geloofden dat een hart zwaar door schuld was. Door schaamte of spijt kon iemand het hierna-maals niet betreden.

De verentest

Egyptenaren die een minder perfect leven leidden waren bang dat zij niet voor de verentest zouden slagen tijdens hun reis door de onderwereld. Zij geloofden dat Anubis het hart en hun ka (ziel) zou wegen tegen de *maät*, de veer van de waarheid. Als het hart het zwaarst was werd het opgegeten door een beest met grote kaken. Als de veer meer woog ging de persoon verder met de volgende beproeving op zijn reis: een persoonlijke ontmoeting met Osiris.

Thoth, de god van de wijsheid, meet het gewicht van het hart

Anubis weegt de Ka en de maät

het beest wacht

Beroemde vondsten: shabti's

Voor de Egyptenaren stond het leven in het hiernamaals gelijk aan een heerlijk leven waar iedereen van droomde. Zij waren ervan overtuigd dat de overledene binnen korte tijd weer zou leven, spelen, eten en slapen, maar werken hoefde niet meer. Hoe weten we dit? Lijken werden begraven met veel verschillende spullen: doosjes make-up, spiegels, muziekinstrumenten, waaiers, kleren, juwelen, meubels, speelgoed en spelletjes, veel soorten voedsel en dranken en beeldjes van bedienden, die al het werk zouden doen.

Zo'n poppetje werd een *shabti* genoemd. Zij verbeelden bedienden die wassen, graven, planten, brouwen en bazen voor 'het personeel'.

Senet

Senet is een spel dat op backgammon lijkt. In de tombe van Toetanchamon lagen vier mooie senetspellen. Senet, dat misschien wel het oudste bordspel ter wereld is, wordt nog altijd gespeeld.

Nefertari, echtgenote van Ramses II, speelt senet

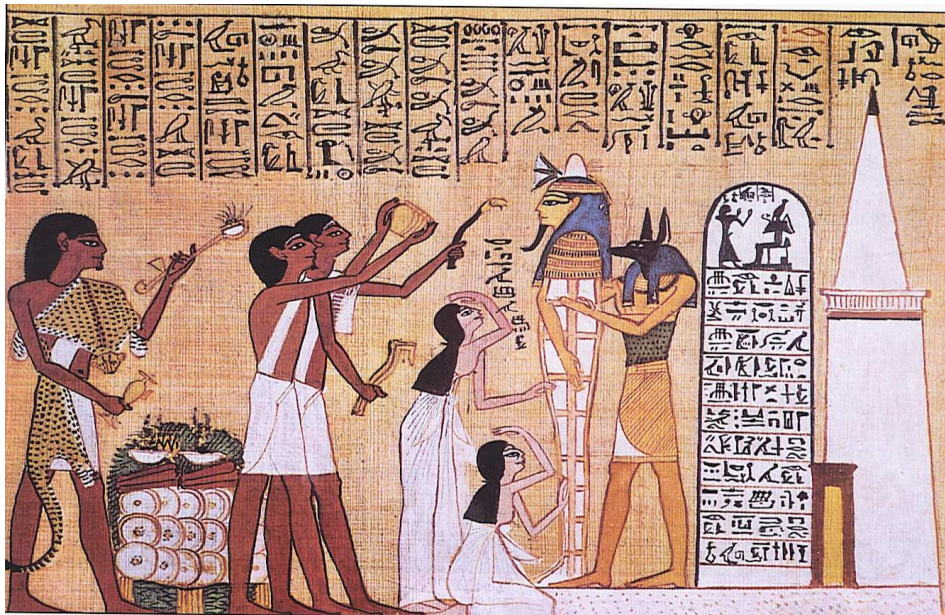
De begrafenis

“Mijn lichaam is voor altijd van mij...ik besta, ik leef, ik ben in vrede opgestaan”.

Het Dodenboek, uit Spreuk 154

De mond openen

Alle schatten in de tombe gingen verloren als de ka, de ba en de mummie het hiernamaals niet bereikten. De eerste stap op deze reis was het ritueel van het openen van de mond tijdens de begrafenis. Een priester opende symbolisch de mond van de mummie met een houten of metalen instrument, genaamd *adze*. Hierdoor kwamen de vijf zintuigen weer tot leven en konden zij gebruikt worden in het hiernamaals.

Sempriester

Priester opent symbolisch de mond

Anubis houdt de mummie staande

Ba (de geest) boven een mummie op een leeuwenbed

Hypocephalus

Voordat de deksel op de kist ging werd een ronde amulet onder het hoofd van de mummie gelegd. De hypocephalus, in de vorm van de zon en met gedeeltes uit Spreuk 162 uit het Dodenboek, moest het hoofd warm houden met een 'vlam'.

Naar de tombe

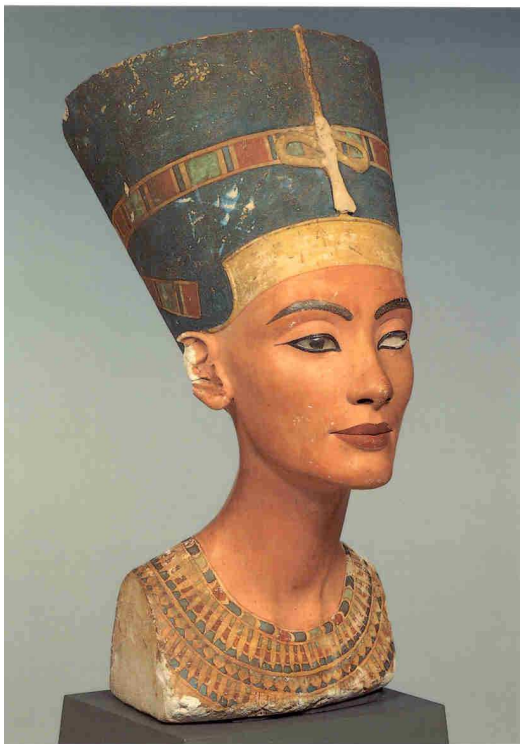
Na het ritueel werd het tijd om de mummie in de ondergrondse grafkamer te leggen, zodat hij het rijk van Osiris kon betreden. Tombes werden 'huizen der eeuwigheid' genoemd en werden gebouwd met materialen waarvan de Egyptenaren hoopten dat zij niet zouden vergaan. Duizenden jaren later ontdekken we nog steeds oude tombes en hier lijkt nog geen einde aan te komen. In 1996 vonden archeologen in de woestijn ten westen van de Nijl een begraafplaats met meer dan 10.000 mummies. Ze noemden deze verbazingwekkende plek de Vallei der Koningen.

Maar wie missen we nog? Het lichaam van Nefertiti, de beeldschone schoonmoeder van Toetanchamon, is nooit gevonden, evenals de mummie van Hatsjepsoet, een vrouwelijke farao die deed alsof ze een man was.

Tot deze verborgen tombes zijn ontdekt kunnen we ons alleen maar afvragen welke geheimen zij ons over het oude Egypte zullen onthullen.

De Griekse historicus Herodotus (484–425 v. Chr.) had gelijk toen hij over Egypte zei: “Er is geen ander land dat zoveel wonderen bezit en zoveel schatten die te mooi zijn om te beschrijven”.

Nefertiti

Hatsjepsoet